
UDK 882.081:801.4

801.4-05

Pregledni rad

Prihvaćeno 21.12.1999

Nina Aleksandrov - Pogačnik
Pedagoški fakultet, Maribor
Slovenija

ZVUK I POKRET U JEZIKU PETRA GUBERINE
(Prostor i vrijeme jedne knjige)

SAŽETAK

Tekst napisan i posvećen 85. obljetnici rođenja akademika Petra Guberine želi s vremenske udaljenosti veće od četrdeset godina valorizirati Zvuk i pokret u jeziku, njegovu knjigu iznimno poticajnu, pa i iznenađujuću i za vrijeme i za prostor u kojem je bila objelodanjena.

Budući da se pod utjecajem općeg stanja duha, te književnosti i njezine teorije, u kojoj postmoderno načelo isповјednosti i sjećanja postaje poetološkim, i znanstveni diskurs u naše doba, barem u dijelu duhovnih znanosti, rekla bih, gotovo subjektivizira, i ovaj će rad kao polazište imati osoban doživljaj i iskustvo. Takva osobna obilježja, sa svim referancama, pokušavaju se iščitati u širem znanstvenom kontekstu, u kojem je ta anticipativna i nova knjiga, započela veliku promjenu perspektive i smjerova istraživanja.

Ključne riječi: *Guberina, Petar, vrednote govornog jezika, stilistika*

Kada sam, s radošću, prihvatila poziv na znanstveni skup posvećen 85. obljetnici rođenja profesora i akademika Petra Guberine, odmah sam znala da moram, i to s više razloga, pokušati napisati svojevrstan *l'hommage* njegovoj knjizi *Zvuk i pokret u jeziku* (1952).

Međutim, poteškoće su se počele pomaljati odmah, i to kako načelne, tako i metodološke.

Prvi problem jest načelan utoliko što problematizira, uopćeno rečeno, znanstveni diskurs, koji ovisi o tipu znanstvenosti, ali je najuže povezan sa svojim manje teorijskim a više zbiljskim, pristuposlovnim vidom: kako, naime, s distance od četrdeset i pet godina, dakle unatrag, govoriti o knjizi koja je sva bila usmjerena unaprijed, anticipativna, smjela i posve nova; kako zapravo napisati *l'hommage* knjizi koja je dio prošlosti tek vremenski i koju kao *suvremenu* očituje upravo isto to vrijeme, potvrđujući i svjedočeci njezinu dalekovidnost.

Budući da je knjiga *Zvuk i pokret u jeziku* izabrana ne toliko zbog svojega objektivno-znanstvenoga i danas već utvrdivoga dosega, nego prvenstveno kao vrijednost, kao osobni izbor iz literature koja je pomogla oblikovati osobno znanstveno sazrijevanje, usmjerujući i potvrđujući određena onodobna traženja i slutnje, odlučila sam o njoj baš tako (osobno) i govoriti.

Taj problem, zapravo, sadrži dvojbe, koje su, čini se, upravo danas svenazočne.

Može li se, naime, o neprijeporno znanstvenoj knjizi govoriti "neznanstveno" i što bi to imalo značiti: je li znanstveni diskurs jednoobrazan, objektivan, bezosoban i bestrasan, ili postoji mnoštvo njih, kao i tipova znanstvenosti, te što najposlije danas uopće jest znanje?

Pravo pitanje koje, u stvari, generira sve te dvojbe glasilo bi otprilike: Je li znanost osobna pustolovina, rizik i strast traganja, ili tek mirno sistematiziranje postojećeg, unošenje reda i aranžiranje činjenica te njihova primjena.

Ukoliko misliti znanstveno pretpostavlja osobnu viziju, jaku stvaralačku osobnost koju ne svjedoči samo knjiga o kojoj je riječ, već cijeli istraživački prodor Petra Guberine, a postpozitivizam i posebice (poetička) načela postmoderne, ne samo dopuštaju nego i traže - barem što se humanističkih disciplina tiče - određenu subjektivizaciju znanosti, usudujem se, na početku, ispričati kratku priču o osobnom susretu s knjigom *Zvuk i pokret u jeziku* P. Guberine.

Studij jezika i književnosti, južnoslavenskih filologija šezdesetih godina, artikuliran i temeljen na pozitivističkoj matrici, niti je znao a niti mogao pružiti odgovor na fundamentalno teorijsko pitanje koje taj odgovor, istina, još uvijek očekuje, ali mu se knjige, kao što je *Zvuk i pokret* profesora Guberine, ipak približavaju. Upitanost je to o načinima na koje jezik, običan jezik komunikacije, priopćajni i obavijesni, standard, kod, transcendiraju u jezik književnosti i postaje jedan novi univerzum, stvaran i fiktivan u isti mah, da postane, posudit ću Lotmanovu sintagmu - to - koje nije to; koji više nije u funkciji, nego jednostavno jest "u dimenziji neposredne prisutnosti".

Na studiju je, naime, prevladavao uglavnom jezični formalizam, jezik odijeljen od vanjskoga svijeta i čovjeka, zatvoren u gramatike i rječnike, posložen u paradigme, izgubljen u svojoj povijesti, i kao takav podvrgnut deskripciji. Sve to, naravno, unutar granica nacionalne filologije, bez većeg teorijskog uvida u opća jezična ponašanja i univerzalnu gramatiku, što su bile slabe pretpostavke za odgovore takve vrste. Riječju, nije se nazirala spojnica između jezika i književnosti, te su ta dva, na određeni način najpovezanija područja, izgledala kao posve udaljeni i nespojivi entiteti.

Stanje je bilo slično onom, *si licet parva componere magnis*, koje L. Spitzer opisuje u danas već klasičnoj svojoj studiji *Linguistics and Literary History* (1948).

U takvu sumornu ozračju, tih sam dana u knjižnici naišla na jednu knjigu. Bila je malog formata, smečkasta, skromno opremljena knjižica s Matičinom pčelom na ovitku, tiskana 1952. godine: *Zvuk i pokret u jeziku*.

Već je sam naslov bio izazovan, nov, začudan i nespojiv. Zvuk i pokret! Naravno, vjetar šumori i šušti u granama, ali ih i leluja, njiše, vihori. Upućeni u cijeli raspon fonostilističkih varijanti, danas bismo odmah ustvrdili fonostilematski iskaz, temeljen na onomatopejskom, ali u ono vrijeme bio je to izniman poticaj u smjeru spoznaja i istraživanja, koja su i omogućila tu terminologiju, i u našem prostoru bila potaknuta upravo ovom Guberininom knjigom. Baš ona započela je pomicanje perspektive i usmjeravala percepciju prema novim oblicima znanstvenog traženja. Ta je knjiga bila i jest značajna, kako s razine epistemologije tako i s razine znanstvene prakse. Budući da ovo nije kritički osvrt već rekapitulacija, izdvojit ću najvažnije njezine razine.

Metodološki izazov koji je, implicite i eksplicite, promicala ova knjiga jest interdisciplinarnost, kao temeljno načelo relevantnog znanstvenog istraživanja i u humanistici i u naravoslovlju, što je i potvrdio kasniji tijek razvoja znanosti. ("Problematika koju obrađujem u ovoj publikaciji, dodiruje zbog toga više grana znanosti i umjetnosti.") (Guberina, 1952: 7)

I ono što je naznačeno i što je napisano u ovoj knjizi polazi od činjenice koja je danas u teoriji jezika podrazumjevajuće povijesno opće mjesto. To je ukazivanje na svezu jezika/govora i procesa mišljenja, ali i ljudskoga djelovanja i u cjelini i u posebnostima društvenih okolnosti. Upravo oni elementi jezičnog izraza, kao što su vrednote govornog jezika, *ključna sintagma* i polazište ove knjige, jesu prag kreativne uporabe i svjedok izvanrednih sposobnosti ljudskog mozga i njegova funkcioniranja. To znači da unutar općega fiksnog sustava postoje određeni parametri (varijacijski i u biti beskonačni) kao polazišta izvođenja pojedinačnih mogućnosti sustava, kao i potencijali unutar bazičnih kognitivnih struktura za njihovu uporabu i prepoznavanje. Tu svezu, krug koji počinje s fiziologijom te vodi preko antropologije sve do estetike, dakle, od fizičkog prema metafizičkom, potvrdio je razvoj niza interdisciplinarnih znanstvenih područja, od sociolingvistike, psiho i neuropsiholingvistike do teorije jezika i književnosti.

Što se znanosti o književnosti i njezine teorije tiče, najznačajniji jest, u *Zvuku i pokretu*, taj zaokret prema životu jezika, prema govoru, Humboldtovoj "energei" koji F. de Saussure imenuje "le parole", što su poslije razrađivali njegovi učenici i suradnici, posebice Ch. Bally.

Prostor govora pretpostavlja pojam izbora (*le choix*) i otvara područje stilistike, kojoj je posvećeno III. i IV. poglavlje ove knjige. Stilistika, kao interdisciplinarno granično područje, tada još *in statu nascendi*, utire upravo radovima P. Guberine svoj put i u hrvatskoj znanosti, ali i u visokoškolskoj praksi.

Stilistika o kojoj je najviše riječi u samoj knjizi jest ona Ballyjeva (1905, 1909, 1944), ali s određenim odmakom. P. Guberina, naime, osjeća kako su njene granice (nužno) uske i zbog materijala ("jezik leksikaliziran i gramatiziran") (Guiraud, 1964: 41) i zbog primjene. Znajući da prostor govora, onako kako ga on razumije zapravo nadilazi ne samo akustičko već i uže lingvističko područje, ostajući ipak u okvirima lingvostilistike. P. Guberina s "posljednje granične točke lingvističke analize" usmjeruje svoj interes prema poetskom izrazu, posve svjestan njegove posebnosti.

P. Guberina, naime, jasno razlikuje i luči jezični znak, govorni i poetski znak, i na razini produkcije i na razini percepcije, kao što isto tako zna da je književnopoetski prostor najviši stupanj izraza vrednota govornog jezika, kojima književnici kreiraju svaki put *novi zvuk i pokret*.

Ne krijući svoju sklonost i ljubav prema pjesništvu i umjetnosti, profesor Guberina, zbog metodološke dosljednosti i preglednosti, ne traga za duhovnim etimonima, ne prestupa u prostor stilističke kritike, poštujući činjenicu estetskog izbora i estetske funkcije (kako je obrazlaže J. Mukarovsky).

Riječju, imponira način na koji P. Guberina upućuje na onu finu nit koja vezuje proučavanje jezika/govora i proučavanje književnosti, lingvistiku i poetiku (R. Jakobson), kao i tankočutan oprez u razlikovanju lingvostilističke analize i one kojoj je temelj umjetnički kriterij i područje vrijednosnog suda.

P. Guberina, štoviše, isto tako zna da deskriptivna stilistika nije pristup književnom djelu, budući da nema aksiološkog vida, ali je veoma važan čimbenik analize koji je može omogućiti i osmisliti. ("...da zademo duboko u sastavne dijelove umjetničkog izraza. Jedino ocjena tih sastavnih dijelova umjetničkog izraza prelazi okvire stvarne jezične analize" (1952: 155), ili: "Ali ponavljam, taj afektivni kontekst, te izraze stvorila je spontano piščeva *umjetnička misao*, i mi analizom možemo samo da ih pronademo *kao činjenično stanje*" (1952: 154-155), podcrtala N.A.P.).

Kategorijalno riječ je o razlikovanju triju strukturnih razina: oblikovne, značenjske i estetske.

Sve te spoznaje omogućuje činjenica da je P. Guberina veoma rano i veoma smiono krenuo prema najsloženijem i tada najosamljenijem području: rečenice, sintakse, izraza. "Autorova originalnost je u tome što tu razmatra "totalni izraz", tj. sintaksu u vezi s intonacijom, gestom, mimikom koji je dopunjuju", čitira u svojoj klasičnoj *Stilistici* P. Guiraud P. Guberinu, kao jednog od rijetkih koji se usuduje govoriti "o tom teškom problemu" (Guiraud, 1964: 47).

Možemo dodati i područje semantike gdje nazire značenjske slojeve, od akustičkog-leksikološkog, do dubinskih značenjskih slojeva.

To je bilo posve novo gledanje na rečenicu, koja upravo vrednotama govornog jezika dobiva potpuniju obavijesnost i postaje problem "ljudske misli i ljudskog ritma" (Guberina, 1952: 10).

Polazeći s takvih teorijskih pretpostavki, P. Guberina daje svoj prilog teoriji i proučavanju ritma, kao onom čimbeniku književnog teksta koji se temelji upravo na vrednotama govornog jezika, njihovoj razdiobi, mjestu, iskazujući i u tome primijenjenome dijelu svoje knjige poštovanje književnog teksta i oprez, kloneći se "fiksnih normi" i apriornih stanovišta, prepuštajući tekstu (Vittorinija, Gidea, Matoša, Krležu) da ga vodi i usmjerava zakonitostima svoga ritmičkog ustroja, kojem naše polazišno znanje o tempu, pauzama, intonaciji i ostalim vrednotama, samo omogućuje da se ostvari, budući da pisac s pomoću zvuka i pokreta u jeziku, samo izražava "svoju vlastitu oluju i svoju vlastitu tišinu" (1952: 184).

Još jedan značajan element knjige *Zvuk i pokret u jeziku*, koji s obzirom na prostor i vrijeme uistinu nije zanemariv, jest izvanredna obaviještenost njezinoga autora o najrecentnijoj znanstvenoj literaturi i događanjima u općoj lingvistici, teoriji jezika i stilistici.

Malo je zapravo knjiga, posebno onodobnih, koje bi citirale i uzimale u obzir stručnu literaturu, od dvije do osam godina staru (Ch. Bally, G. Devoto, J. Marouzeau), unoseći je tako u svoj znanstveni prostor, inovirajući ga.

P. Guberina, naime, vodi ravnopravan i stvaralački razgovor sa strukom, povezujući izravno europsku (u prvom redu francusku) opću lingvistiku i teoriju, koje je imao sreće najizravnije upoznati, sa hrvatskom znanosti, utirući joj nove putove, otvarajući obzorja i iskazujući, najposlije, u toj svezi sa svijetom, koliko hrabrost suočavanja toliko i kreativnost primjene.

Na kraju moram istaknuti da mi je u osobnijem pristupu umnogome pomogao upravo sam autor knjige *Zvuk i pokret*, koji u rješavanju svih složenih problema ne prikriva svoju znanstveničku osobnost i stvaralački eros, koji je, i bez osobite stilističke spremne, moguće, između ostalog, iščitavati iz njegovih sintagmi u *Predgovoru* i kratkim introdukcijama prije pojedinih poglavlja studije. Guberina, naime, piše: Nastojim pokazati, naročito obradujem, bio sam, vidio sam, htio sam, želio sam, pokušao sam... Riječju, to je prvo lice jednine i osobna zamjenica; P. Guberina se uistinu nema razloga kriti iza nekakvog majestetičkog plurala koji bi imao značiti određenu znanstveničku, uzvišenu bestrasnost, već, dapače, piše kao pravi postmoderni intelektualac.

I po tome on je daleko (bio) ispred svoga vremena.

REFERENCIJE

- Bally, C.** (1905). *Précis de stylistique*. Genève.
- Bally, C.** (1909). *Traite de stylistique française*. Heidelberg.
- Bally, C.** (1944). *Linguistique générale et linguistique française*. S.A. Berne: A. Francke.
- Guberina, P.** (1952). *Zvuk i pokret u jeziku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Guiraud, P.** (1964). *Stilistika*. Sarajevo.
- Spitzer, L.** (1948). *Linguistics and Literary History*. Princeton University Press.
-

Nina Aleksandrov - Pogačnik
Faculty of Education, Maribor
Slovenia

SOUND AND MOVEMENT IN LANGUAGE BY PETAR GUBERINA
(Space and time of one book)

SUMMARY

*The aim of the text prepared and dedicated to the 85th birth anniversary of the Academician Petar Guberina is to evaluate from the distance of more than 40 years the book *Sound and Movement in Language*, an extremely stimulating book, but also amazing bearing in mind the time and space when it emerged.*

As under the impact of a general frame of mind, as well as literature and its theory, wherein the postmodern principle of disclosure and reminiscences has become poetologic, scientific discourse in our times, I should say, at least in the part pertaining to spiritual science, has been virtually rendered subjective, this book as a starting point will also have personal development and experience. An attempt has been made to interpret such personal characteristics with all references in a broader scientific context, in the frame of which this anticipant and new book initiated a great change of perspective and focus of research.

Key words: *Guberina, Petar, values of spoken language, stylistics*
